

Salbergaområdet i Sala

En höglignande naturbildning

Särskild utredning

RAÄ 81
Del av Kristina 4:245 och 4:4
Sala stad
Västmanland

Jan Åhlström

Innehållsförteckning

INLEDNING	1
MÅLSÄTTNING OCH METOD	1
UTREDNINGSRISULTAT	3
REFERENSER	4
TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	4
FIGURER.....	5

Inledning

Sala kommun tänker bygga om Salberga sjukhus, i västra Sala, till en kriminalvårdsanstalt. I södra delen av planområdet ligger en tveksam fornlämning (RAÄ 81) som är registrerad som hög? Västmanlands läns museum (VLM) utförde en särskild utredning med anledning av att nämnda hög kommer att beröras av arbetet med kriminalvårdsanstalten.

Utredningsområdet var ca 8000 m² och omfattade den lilla höjdrygg som hyser fornlämningen samt den omgivande flacka marken. Området ligger bebyggelse-nära i parkliknande flacka omgivningar. I fornminnesregistret är fornlämning RAÄ 81 beskriven som en hög?, vilken är 8 meter stor i diameter, 0,9 meter hög och dess form är oregelbunden. Högens västra sida är skadad och i ytan är några jordfasta stenar synliga. Väster om höjden med fornlämningen står en markfast gungställning vilket vittnar om sentida markingrepp.

Fältarbetet utfördes under en dag i början av mars 2006 efter beslut av Länsstyrelsen 2006-02-01 (Lst dnr 431-10647-05). Fältarbetet utfördes under vinterförhållanden med ett flera decimeter tjockt snötäcke och ner till 0,2 meter djup tjäle. Sala kommun var uppdragsgivare och bekostade utredningen för vilken Jan Ählström ansvarade. Vid fältarbetet deltog Ulf Alström. För efterarbetet övertog Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen (KM) ansvaret från VLM och rapporten är sammanställd av Jan Ählström.

I december 2005 erhöll VLM en kravspecifikation av Länsstyrelsen varefter en undersökningsplan utarbetades. Trots att ärendet var brådskande förutsatte VLM i undersökningsplanen att arbetet skulle utföras när marken hade blivit snö och tjälfri, till vilket Länsstyrelsen inte hade någon invändning. I månadsskiftet januari/februari 2006 kontaktades VLM av Länsstyrelsen som lät meddela att Sala kommun var mycket angelägen att få utredningen genomförd varför Länsstyrelsen önskade att utredningsgrävningen skulle genomföras trots vintervädret. VLM protesterade eftersom en vintergrävning skulle bli svår att utföra och att en eventuell fornlämning på grund av snö och tjäle riskerade att skadas i samband med maskinschaktning. Länsstyrelsen förstod problemet och tog därför initiativ till en provgrävning med syfte att bedöma huruvida utredningen var genomförbar eller ej. Under ledning av Länsstyrelsen genomfördes provgrävningen med grävmaskin den 1 februari varvid tjäldjupet bedömdes som ringa. Det bör tilläggas att provgrävningen endast berörde åkermarken, på höjdryggen där fornlämningen var registrerad bedömdes inte tjäldjupet. Enligt Länsstyrelsen var därmed utredningen att betrakta som genomförbar och beslut kunde fattas.

Målsättning och metod

Utredningen omfattade två etapper. Etapp 1 omfattade en genomgång av fornminnesregistret och en studie av den Häradsökonomiska kartan från 1908-09 med syfte att dels spåra synliga fornlämningar, dels områden där ovan mark ej synliga fornlämningar kan finnas.

Etapp 2 omfattade grävande av sökschakt varvid den eventuella högens status som fornlämning skulle klargöras.

Vid Etapp 2 grävdes sökschakt i högen samt på övriga delar av höjden och i den direkt omgivande åkermarken. På högen skottades det mesta av snön bort där schakten skulle grävas. Schakten grävdes sedan ner till dess att en orörd nivå påträffades. På höjden uppgick tjäldjupet till 0,2 meter. Övriga schakt grävdes utan att snö skottades bort, även de grävdes de ner till en orörd nivå. I åkermarken varierade tjäldjupet mellan 0,05 och 0,1 meter. Enligt Länsstyrelsens kravspecifikation skulle plandokumentationen genomföras med totalstation. Så kom det inte att bli eftersom den beställda totalstationen blev försenad och inte hann levereras i tid till fältarbetet. Att ställa in fältarbetet var inte ett alternativ. I stället för att mäta in schakten med totalstation upprättades en handritad schaktplan (i skala 1:500) som senare digitaliserades.

Utredningsresultat

Sala får stadsprivilegier 1624 och bildas på flera byars och Väsby kungsgårds jord. Väsby kungsgård är av okänd ålder, men den finns säkert belagd från 1500-talet. Sala fick sitt namn efter kyrkbyn vid Sala sockenkyrka som är från sent 1200-tal. Det är oklart hur gammal verksamheten vid Sala silvergruvan är, men gruvdriften pågick åtminstone under 1510 talet då gruvan omnämns för första gången. (Eriksson 1999)

Fornlämningsbilden i Salaområdet är präglad av gruv- och hytt drift, med t ex gruvhål, slagghögar och dammar. I stadsområdet påträffas företrädesvis lämningar från 1600 och 1700 tal. I utredningsområdets närhet förekommer företrädesvis sentida fornlämningar vars ursprung ofta kan förknippas med gruvdrift. Exempelvis så finns norr om utredningsområdet en sentida husgrund (RAÄ 248), ett område med slagg (RAÄ 217) och tre militära byggnader (RAÄ 138) (återstoden av regementet T5 som var lokaliserat till Sala under 1900-talets första decennier). Söder om utredningsområdet finns t ex en kanal (RAÄ 209), en kalkugn (RAÄ 219) och ett gruvområde (RAÄ 45). Ett stycke åt nordöst finns platsen för Väsby kungsgård (RAÄ 56).

Det har inte utförts några arkeologiska undersökningar inom eller i direkt anslutning till utredningsområdet. Vid Väsby kungsgård har en arkeologisk förundersökning genomförts varvid byggnadslämningar från 1700-talet och fyndmaterial från 1600- och 1700-talet framkom (Eriksson 1999).

Vid tiden för upprättandet av den häradsekonomska kartan (1908-09) utgörs utredningsområdet av åkermark med impediment. Ställvis i åkermarken är byggnader utritade (troliga åkerlador), ingen av byggnaderna ligger dock inom utredningsområdet. I övrigt finns det inget i kartmaterialet som är fornlämningsindikerande.

Det grävdes sammanlagt 48 löpmeter fördelat på 10 schakt (se figur 2). Den registrerade fornlämningen RAÄ 81 visade sig utgöra en naturbildning med ställvis påfört material. I övrigt framkom det inget av antikvariskt värde.

På den möjliga högen grävdes två schakt. I det av schakten som grävdes i högens norra del vidtog moränsten av olika storlek under tjälen. I schaktets norra ände, mot höjdens fot, fanns lite mer jämnstora stenar (0,2-0,4 meter stora) i mylligt material. Bland dessa stenar vilka föreföll vara påförda observerades ett centimeterstort fragment rödgods, möjligen med grön glasyr. Under denna nivå vidtog morän. Under tjälen i schaktet som grävdes i den västra delen av högen, förekom stora skarpkantade sprängda stenar och mylligt material under tjälen. I det materialet förekom tegel och botten av en blomkruka. I de kvadratiska schakten, som grävdes på höjdryggen, förekom morän under den tjälade marken. I resterande schakt, som grävdes i åkermarken, förekom 0,2–0,3 meter tjock matjord varefter lera vidtog, i några schakt fanns det inslag av kol och tegel i leran. Mot bakgrund av resultatet av de grävda schakten gjordes bedömningen att det inte förelåg något behov av att gräva schakt i utredningsområdets övriga delar.

KM anser att det inte krävs några ytterligare antikvariska åtgärder inför en exploatering inom utredningsområdet.

Referenser

Uppgifter ur fornminnesregistret

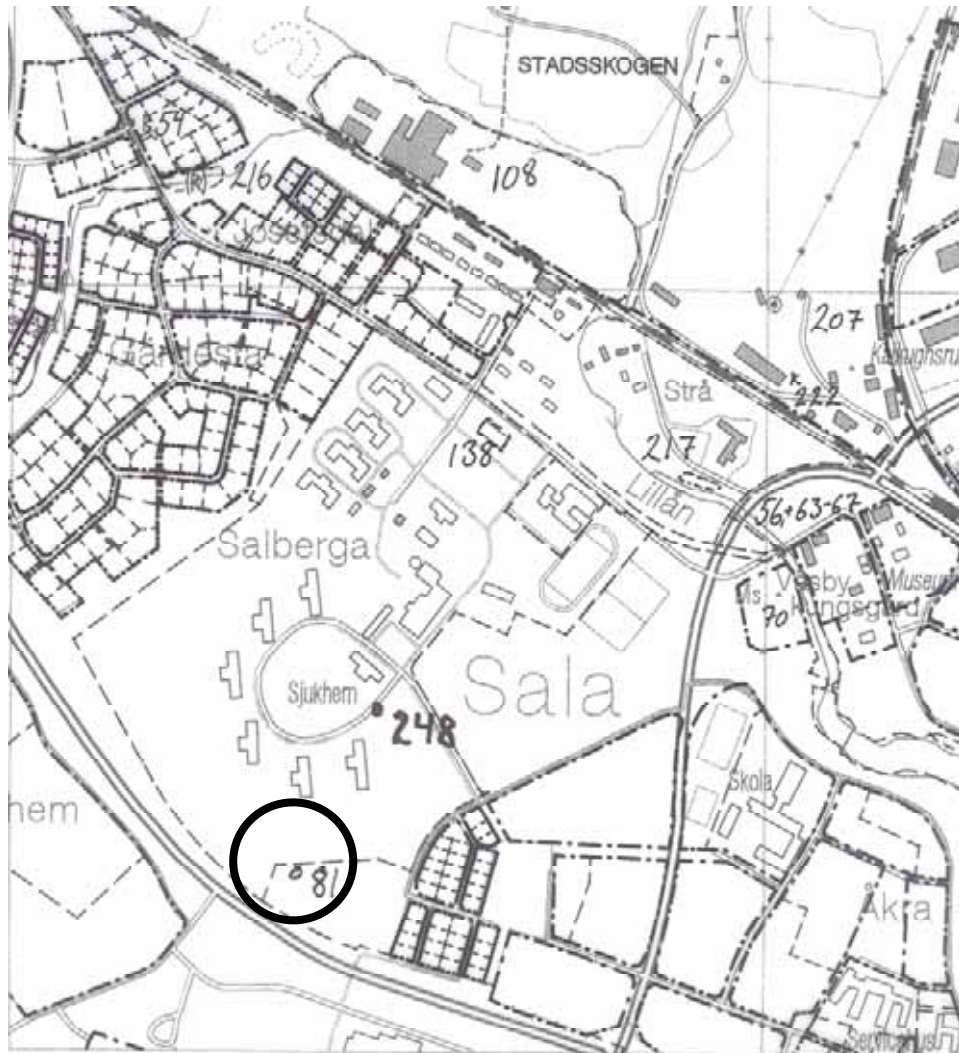
Eriksson, T. 1999. Väsby kungsgård, Sala landsförsamling. Förundersökning. Västmanland, Sala landsförsamling, Väsby kungsgård, RAÄ 56, läns museets dnr 98:151-322. Stiftelsen Västmanlands Läns Museum, arkeologiska enheten, rapport 1999:2.

Tekniska och administrativa uppgifter

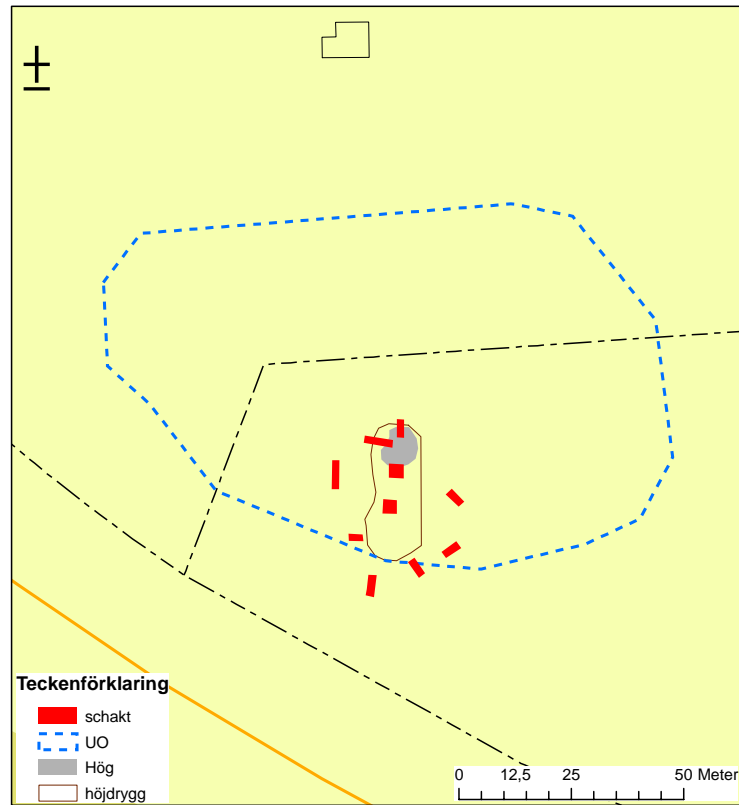
Västmanlands läns museums dnr:	050287
Kulturmiljövård Mälardalens projektnummer	06029
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	431-10647-05, 2006-02-01
Undersökningsperiod:	2006-03-01
Arkeologtimmar:	12 timmar
Maskintimmar:	8 timmar
Exploateringsyta:	Ca 8000 m ²
Personal:	Jan Ählström och Ulf Alström
Belägenhet:	Del Kristina 4:245 och 4:4
Ekonomisk karta:	11G 9i
Koordinatsystem:	RT 90
Koordinater:	X6645210 Y1543455
Höjdsystem:	Ingen höjdmätning gjordes
Inmätningmetod:	Manuell
Dokumentationshandlingar:	-

Figurer

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Gävle 1998. Dnr 507-99-498

Figur 1. Utredningsområdets läge markerat med en ring. Utdrag ur fastighetskartan, blad 11G 9i. Skala 1:10 000.

Figur 2. Schaktplan i skala 1:1000. Utdrag ur digitala fastighetskartan, blad 11G 9i

